

Микола Федорюк

Обрання Святійших Патріархів на церковних соборах Української православної церкви Київського патріархату в 1990–1995 рр.

Досліджуються документальні джерела про обставини обрання предстоятелів Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП), на Всеукраїнському православному церковному соборі Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) 5–6 червня 1990 р., Всеукраїнському православному соборі УПЦ КП 21–22 жовтня 1993 р. та Всеукраїнському помісному соборі УПЦ КП 20–21 жовтня 1995 р.

Ключові слова: *Православний церковний собор, Святійший Патріарх Київський і всієї України Мстислав (Скрипник), Святійший Патріарх Київський і всієї України-Руси Володимир (Романюк), Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет (Денисенко), УАПЦ, УПЦ КП, документальні джерела*

Відсутність об'єктивного історіографічного дискурсу стимулює автора окреслити коло документальних джерел, які фіксують обставини обрання предстоятелів УПЦ КП. Головну увагу в статті зосереджено на тих церковних соборах, на яких було обрано Святійших Патріархів Київських і всієї Руси-України. Вони відбулися вже в незалежній Україні, що й дало поштовх, по-перше, утворення Української автокефальної (незалежної) церкви, а по-друге, до обрання її предстоятелів, як однієї з основних функціональних одиниць керівництва Церковного апарату.

Історіографія проблеми є малорозробленою з різних причин. Серед публікацій представників УПЦ КП майже відсутні аналітичні роботи, оскільки багато істориків з об'єктивних причин (недавній час подій, живі свідки) не беруться оцінювати наявний стан речей.

Тож у нашому розпорядженні є тільки документальні джерела, тобто напрацювання помісних соборів УПЦ КП: акти, постанови, діяння, а також низка публікацій в періодичних виданнях з супровідними статтями¹. Існує, щоправда, й фундаментальне дослідження проф. Дмитра Степовика, але воно повністю присвячене життєпису Святійшого Патріарха Київського і всієї України Мстислава (Скрипника)².

Українська православна церква Московського патріархату і Російська православна церква представлені в питанні обрання Святійших Патріархів

Київських доробком таких авторів, як протоієрей Владислав Ципін³, священник Ростислав Ярема⁴, В. Петрушк⁵ та ін. Всі вони містять брутальну критику цих подій і переповнені негативістськими оцінками на кшталт “лжепатріарх”, “лжеієрархія”, “лжесобор” і т. д. Складається враження, що головною метою цих видань є запламування репутації предстоятелів Української церкви.

Церква як Боголюдський і водночас суспільний інститут охоплює внутрішньоцерковне життя, устрій цієї духовної інституції, взаємини між церковними спільнотами та релігійними організаціями. Як всі інші суспільні об'єднання, вона має свої історичні віхи розвитку. Готуючись до проголошення незалежності, Українська держава підготувала ґрунт також для утворення УАПЦ, а в подальшому й Української помісної православної церкви.

Українська Церква (Київська митрополія), перебуваючи в лоні Христової Церкви понад тисячу років, дозріла до свого самовизначення – утворення Київського патріархату. За традицією вселенського православ'я проголошення патріархату було здійснене соборним чином, за участю церковних ієрархів, духовенства та мирян.

В цілому, починаючи з 1990 р. (точніше з червня 1992 р., коли стався об'єднувчий Собор, на якому поєдналися УАПЦ на чолі з Св. Патріархом Мстиславом (Скрипником) та УПЦ на чолі з митрополитом Київським і всієї України Філаретом (Денисенком) відбулося поки що три церковних Собори, які обирали Предстоятелів УПЦ КП. Перший з цих трьох Соборів до УПЦ КП не відноситься, тому що він був скликаний УАПЦ третього відродження і проголосив Патріархат, а вже пізніше відбулось згадане об'єднання УАПЦ і УПЦ та утворення УПЦ КП.

Всеукраїнський православний церковний собор відбувся 5–6 червня 1990 р. у київському Будинку кіно, оскільки влада не дала дозволу на проведення зібрання в храмі св. Софії, музею-заповіднику. На Соборі було присутніх 703 делегати з усієї України (серед яких було 7 єпископів і понад 200 священників УАПЦ), хоча свящ. Ростислав Ярема у своїй праці “Розкольницькі рухи в українському православ'ї у ХХ–ХХІ століттях” чомусь стверджує, що делегатів Собору було лише 500. Також делегатами Собору були народні депутати С. Головатий, І. Заєць, О. Шевченко, П. Мовчан, а також іноземні гості, представники засобів масової інформації⁶.

Собором УАПЦ 1990 р. було проголошено Український (Київський) патріархат і заочно обрано Патріархом Київським і всієї України блаженнішого митрополита Мстислава (Скрипника). 2 жовтня 1990 р.

органи влади Української Радянської Соціалістичної Республіки офіційно зареєстрували УАПЦ.

У інтернет-мережах існує відеозапис про собор 1990 р.⁷, який дає нам додаткову інформацію про організацію й проведення цього зібрання та запровадження в життя Церкви його постанов та актів соборної діяльності. Ще один відеозапис⁸ наочно засвідчує те, що “18 листопада 1990 р. у великому соборі святої Софії Київської відбулася інтронізація першого Патріарха УАПЦ, який після створення 1992 р. УПЦ КП був проголошений її Предстоятелем з титулом Святійшого Патріарха Київського і всієї України”⁸. З цього часу Святійший Патріарх Мстислав (Скрипник) не тільки став першим Патріархом, але й об’єднав УАПЦ в Україні з УПЦ в США і діаспорі”⁹.

З інших інформаційних ресурсів дізнаємося, що “з того часу ієрархи і духовенство УПЦ в США стали приїздити до України, служити в українських храмах, брати участь у рукоположеннях священників”¹⁰.

Наступні роки після Собору 1990 р. були багаті на важливі події державного і церковного характеру. Йдеться про Акт проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 р., Помісний собор Української православної церкви (УПЦ) 1–3 листопада, який визначив курс на автокефалію; антизаконне Харківське зібрання єпископату УПЦ 26–27 травня 1992 р., яке незаконно відсторонило главу Церкви від його обов’язків; Всеукраїнський православний об’єднавчий Собор 26–27 червня того ж року.

На Всеукраїнському православному соборі 1992 р., який об’єднав Українську православну церкву та Українську автокефальну православну церкву в єдину Українську православну церкву київського патріархату, Мстислав (Скрипник) був визнаний її предстоятелем¹¹. Цього ж року з’явилися перші ознаки розколу, який у Львові уособлювали архієпископ Петро (Петрусь) і протоієрей Володимир Ярема. У результаті такого розділення невдовзі виникла УАПЦ, очолювана Патріархом Димитрієм І (Яремою).

Про наступний собор, вже УПЦ КП, на якому другим Патріархом Київським і всієї України-Руси став Володимир (Романюк), опублікованих джерел (стенограм діянь та інших постанов) поки що не виявлено, проте в Інтернеті можна знайти повідомлення про скликання цього церковного з’їзду, інтронізацію Патріарха, подальшу діяльність тощо.

Після смерті Св. Патріарха Київського і всієї України Мстислава було скликано Всеукраїнський православний церковний собор у храмі Св. Софії Київської 21–24 жовтня 1993 р. Місцєблюстителем патріаршого престолу

на той час (з 14 червня 1993 р.) був архієпископ львівський і сокальський Володимир (Романюк), напередодні собору призначений на іншу кафедру і піднесений в сан митрополита чернігівського і сумського¹².

Отримавши від тодішнього Президента України Леоніда Кравчука дозвіл на скликання Всеукраїнського Православного Церковного Собору в храмі Св. Софії, туди зібралось близько 150 делегатів від усіх епархій УПЦ КП, монастирів, православних братств тощо. Після Божественної Літургії 21 жовтня 1993 р. відбулося обрання нового Святішого Патріарха Київського і всієї України-Руси Володимира (Романюка). Чин інтронізації новообраного Святійшого Патріарха Київського було здійснено в соборі Св. Софії 24 жовтня 1993 р. і довершено митрополитом Філаретом (Денисенком) і митрополитом Іоаном (Боднарчуком)¹³.

Згідно з деякими документально-біографічними відео, “упродовж 1993–1995 рр. Святійший Патріарх Київський Володимир багато працював на духовній ниві численними проповідями, виступами, статтями. На початку 1994 р. Святійший Патріарх Володимир переніс третій інфаркт і близько місяця перебував у реанімації”¹⁴.

Восени 1994 р. відновили роботу архиерейські синоди УПЦ КП, які до того часу припинили свою діяльність у зв’язку з хворобою предстоятеля Церкви. Після Зеленої неділі Володимир (Романюк) зустрівся з Дмитрієм (Яремою), у розмові з яким знову схилився до об’єднання УАПЦ та УПЦ КП. Сторони домовились продовжити діалог. Існує також інформація про те, що глава УПЦ КП планував зустрітися з митрополитом Володимиром (Сободаном) з тією ж метою, але не встиг¹⁵.

Несподівана смерть забрала його в п’ятницю 14 липня 1995 р. на сімдесятому році життя. Зранку Патріарх ще приймав відвідувачів, потім поїхав до музею Т. Г. Шевченка, де виступив з привітанням на виставці одного з митців діаспори. Потім він пішов, як завжди, на прогулянку до Ботанічного саду. Там Святійший Владика і помер о 20-й годині від четвертого інфаркту¹⁶.

Похорон Святішого Патріарха Київського і всієї України-Руси Володимира (Романюка) відбувся 18 липня 1995 р. Цей день, через події на Софійському майдані, отримав потім назву “Чорний вівторок”, про який пізніше було знято документальний фільм з ідентичною назвою: “«Чорний вівторок»: Похорон Патріарха Володимира”¹⁷.

На плівці зафіксовано, що провести свого владику в остнню путь зібралися люди з усіх регіонів України. Надійшло повідомлення про те, що запропоновано поховати Патріарха на Байковому кладовищі. Відтак виникла ідея здійснити чин поховання на території Св. Софії Київської.

Після відспівування у Володимирському соборі, на розі Володимирської вул. відбулося перше зіткнення, але після переговорів депутатів Чорновола, Пронюка, Хмари, Поровського, Лук'яненка міліцейський кордон розступився і процесія рушила до Софійського майдану. Але, як виявилось потім, це було зроблено не для того, щоб поховати прах спочилого там, а тільки попрощатися з Святою Софією. Внаслідок побоїща на Софійській площі, спочилого Святійшого Патріарха Володимира було поховано на площі перед входом до дзвіниці. Так трагічно закінчився життєпис другого Патріарха УПЦ КП. Різного роду критика тих подій з'являється друком донині.

20 жовтня 1995 р., розпочав роботу Всеукраїнський помісний церковний собор. Скликаний не в Софії Київській (через липневі події), а у Свято-Володимирівському кафедральному соборі м. Києва. Він мав на меті обрати нового главу УПЦ КП. Було висунуто 9 кандидатів на обрання Святішим Патріархом Київським. Щоправда, напередодні Собору 4 архієреї – митрополит Галицький, керуючий Івано-Франківською єпархією Андрій (Абрамчук), архієпископ Тернопільський і Бучацький Василь (Боднарчук), архієпископ Вінницький і Брацлавський Роман (Балашук) і керуючий справами УПЦ КП єпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Мефодій (Кудряков) заявили про свій вихід зі складу УПЦ КП разом з єпархіями. У складі цих єпархій нараховувалося (бл. 700 парафій)¹⁸.

Про діяння Собору та його рішення є різні публікації, які свідчать про те, що «на Соборі 20–22 жовтня 1995 р. майже одногосно було проголосовано за обрання Святішим Патріархом Київським і всієї Руси-України Філарета (з 174 делегатів – 160 проголосували «за»)¹⁹.

Його інтронізація відбулася 22 жовтня²⁰. У своїй інтронізаційній промові Святійший Патріарх Філарет наголосив на потребі утворенні єдиної Помісної української православної церкви²¹. З того часу він плідно працює над розбудовою Помісної Православної Церкви в Україні, робить чимало і для об'єднання православних віруючих України в лоні Української Православної Церкви Київського Патріархату²².

Підсумовуючи все сказане, констатуємо, що скликання кожного з вищезгаданих церковних соборів було зумовлене необхідністю обрання нового глави УПЦ. Серед об'єктивних причин виникнення такої потреби слід назвати смерть одного з Патріархів. Потім внутрішньоцерковні та державні чинники, які також вплинули на розвиток подій, котрі передували скликанню, проведенню та втіленню в церковне життя постанов та актів Помісних Соборів.

Через відсутність аналітичних праць, об'єктивної критики та недбале ставлення до фіксації соборної діяльності залишають за собою багато темних плям, які необхідно оприлюднити і об'єктивно охарактеризувати. Необхідно і надалі продовжувати пошук джерел та їх дослідження, для того, аби церковна думка була зрозумілою всім, щоб чітка позиція не руйнувалась, якимись вигадками та незрозумілими наклепами, які не мають ніякої сили зараз, адже УПЦ КП утверджується, зростаючи не лише кількісно, але і якісно. Однією з найактуальніших є проблема перепоховання II Патріарха УПЦ КП Володимира (Романюка), похованого поза церковною брамою, що неприпустимо для особи такої величини, як Святійший Владика.

- ¹ Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 5–6 червня 1990 р. Документи і матеріали / Упоряд. І. М. Преловська // Апологет. Богословський збірник Львівської Духовної Академії УПЦ КП. – Львів, 2007. – № 1–2 (12–13). – 125 с.; Преловська І. М. Всеукраїнський Православний Церковний Собор 5–6 червня 1990 року: до питання про вивчення документальних джерел Української Автокефальної Православної Церкви // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Праці XVIII-ї міжнар. наук. конф., м. Львів, 12–15 травня 2008 р. – Львів: Логос, 2008. – Т. 1. – С. 800–809.
- ² Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність / Д. Степовик – К.: Мистецтво, 2007. – 448 с.
- ³ Цыпин Владислав, протоіерей. История Русской Церкви. 1917–1997. – М.: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. – Т. 9. – 832 с.; Цыпин Владислав, протоіерей. История Русской Православной Церкви. Синодальный и новейший периоды (1700–2005) / 3-е изд., испр. – М.: Изд. Сретенского монастыря, 2007. – 816 с. та ін.
- ⁴ Ростислав Ярема, свящ., Автокефальні розколи в Україні (УАПЦ і УПЦ КП) у 1990-і роки / священик Ростислав Ярема. – Львів, 2006. – 28 с.; Ростислав Ярема, свящ., Розкольницькі рухи в українському православ'ї у XX–XXI століттях / священик Ростислав Ярема. – К. 2008. – 148 с.
- ⁵ Петрушко В. Автокефалистские расколы на Украине в постсоветский период 1989–1997 / Владислав Петрушко. – М.: Изд-во Свято-Тихоновского богословского института, 1998. – 255 с.
- ⁶ Преловська І. Історія Української Православної Церкви 1686–2000 рр. Навчальний посібник для студентів богословських закладів. / Ірина Преловська. – К.: 2010. – С. 384.
- ⁷ УАПЦ Собор червень 1990 [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту youtube.com – режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=lr6XULPwos>
- ⁸ Патріарх Мстислав інтронізація [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту youtube.com – режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=4mK-Y7qvk9w>
- ⁹ Мстислав (Патріарх Київський) [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Вікіпедія Вільна енциклопедія – режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
- ¹⁰ Неканонічність московської анафемі на Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Храм св. Великомученика Димитрія Солунського – режим доступу: <http://>

hram.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=99:title274&catid=45&Itemid=45

- ¹¹ Святійший Патріарх Київський і всієї України Мстислав [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Українська Православна Церква Київський Патріархат – режим доступу: <http://www.cerkva.info/uk/spochyliarhierei/72-patr-mstyslav.html>
- ¹² Неканонічність московської анафеми на Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Храм св. Великомученика Димитрія Солунського – режим доступу: http://hram.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=99:title274&catid=45&Itemid=45
- ¹³ Ростислав Ярема свящ., Розкольніцькі рухи... – С. 102.
- ¹⁴ Патріарх Володимир (Романюк) [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту youtube.com – режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=wU-9eII9uJBU>
- ¹⁵ Преловська І. Історія Української Православної Церкви 1686-2000 рр. Навчальний посібник для студентів богословських закладів. / укл. Ірина Преловська. – К. 2010. – С. 413.
- ¹⁶ Преловська І. Історія Української Православної Церкви... – С. 414.
- ¹⁷ "Чорний вівторок" : Похорон Патріарха Володимира [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту youtube.com – режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=BmN98bytcgs>
- ¹⁸ Ростислав Ярема, свящ. Розкольніцькі рухи... – С. 116.
- ¹⁹ Преловська І. Історія Української Православної Церкви... – С. 416.
- ²⁰ Історія Української Православної Церкви - Київського Патріархату [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Risu.Org.Ua – режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/-УОС-КР/45457
- ²¹ Неканонічність московської анафеми на Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту Храм св. Великомученика Димитрія Солунського – режим доступу: http://hram.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=99:title274&catid=45&Itemid=45
- ²² Осінь Патріарха Філарета (Частина 3 Заключна) [Електронний ресурс] за даними офіційного веб-сайту youtube.com – режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=LfqiHlwUBG0>

SUMMARY

Mykola Fedoryuk

The election of His Holiness Patriarch on the Church Council of the Ukrainian Orthodox Church of Kiev Patriarchate in 1990-1995

The documentary sources on the circumstances of the election of the Ukrainian Orthodox Church-Kyiv Patriarchate (УОС-КР), on the All-Ukrainian Orthodox Church Council of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (Autocephalous Orthodox Church) on 5th-6th June 1990, the All-Ukrainian Orthodox council of the УОС-КР on 21st-22nd October 1993 and the All-Ukrainian Local Council of the УОС-КР on 20th-21st October 1995 are studied.

Keywords: Orthodox Church council, Patriarch of Kyiv and All Ukraine Mstyslav (Skrypnyk), Patriarch of Kyiv and All Ukraine-Rus Volodymyr (Romaniuk), Patriarch of Kyiv and All Rus-Ukraine Filaret (Denisenko) Autocephalous Orthodox Church, Kyivan Patriarchate, documentary sources